

नेपालको इतिहासमा सिद्ध र प्रथम सहिद लखन थापा मगर

उप-प्रा.ढकबहादुर मगर
इतिहास शिक्षण समिति
डिग्री.क्याम्पस, विराटनगर
dbkhapangi8@gmail.com

लेख प्रकाशन विवरण: सङ्कलन: २०८१/०६/२०, समीक्षण: २०८१/०६/२९, स्वीकृत: २०८१/०७/०४

सारांस

सानो गोर्खा राज्यको इतिहास देखि सिङ्गो नेपालको इतिहासमा देखिएका एकै जाति, समूदाय, एकै स्थानमा महत्वपूर्ण ऐतिहासिक व्यक्तित्वहरु सिद्ध लखन थापा मगर र प्रथम सहिद खलन थापा मगरको उदय र अन्त भएको थियो। सिद्ध लखन थापा मगर राजा राम शाहको शासन कालमा साक्षात भगवती रानी लिलावतीको सेवकको रुपमा गोरखनाथ बावाले सिद्ध बनाएर गोर्खा दरवारमा लगेका थिए। दरवारमा रानीको सेवकको साथै राजा राम शाहको प्रमुख सल्लाहकारको रुपमा पनि रहेका थिए। उनले दैवीय चमत्कारीका कार्यहरु गरी तत्कालीन गोर्खा दरवारमा आश्चर्यचकित बनाएका थिए। राजाको निधन पछि सति जान लागेकी रानीको सल्लाह अनुसारनै आफ्नो घर आएर बसे। साथै रानीले भने अनुसार नै सिलाको रुपमा उत्पन्न भएर पुन सेवा गर्ने अवसर प्रदान गरिन। मनकामना देवीको रुपमा उत्पती भए पछि सिद्ध लखन थापा मगर मूल पूजारी भएर सेवा गर्न थाले। उनले मनकामना देवीको पूजाविधी र पुजारी वंशानुगत व्यवस्था मिलाएर तीर्थ गर्न गए, धेरै दिन पछि फर्केर आए, तर घरमा आफ्नो काजकिरिया गरि सकेको भन्ज्याडमा भेट भएका चेलीबाट थाहा पाएपछि नजिकैको गुफामा आफुले टेकेको भीमसेनपातीको लाठी गुफा अगाडि राखेर अलप भए। त्यस्तै प्रथम सहिद लखन थापा मगर वि.स.१८९१ मा जन्मी गोरखनाथ गणमा सैनिक भएका थिए। जंग बहादुर राणाको निरङ्कुस शासनबाट आक्रोसित भै सैनिक सेवा छोडी धार्मिक आडमा जंग बहादुर राणाको विरुद्ध जनस्तरको समर्थन प्राप्त गरी विद्रोह गरेका थिए। वि.स. १९३३ मा जंग बहादुरले उनी लगाएत अन्य सात जनालाई हत्या गरेका थिए। अतः उनकै प्रेरणा बाट २००७ सालको क्रान्ति सफल भएको थियो। आज हजारौं सहिदहरुको सृखलाको क्रममा प्रथम सहिदको रुपमा सम्मानित भएका छन्।

मुख्य शब्दावली : सिद्ध, गोरखनाथ बावा, मनकामना देवी, प्रथम सहिद, प्रजातान्त्रिक आन्दोलन।

उद्देश्य : प्रस्तुत लेखबाट निम्न उद्देश्यहरु प्राप्त हुनेछन्।

- १, सिद्ध लखन थापा मगर र प्रथम सहिद लखन थापा मगर वारे भ्रमको अन्त गर्नु।
- २, सिद्ध र प्रथम सहिद लखन थापा मगरको परिचय साथै योगदान वारेमा जानकारी दिने।
- ३, मनकामना देवी तथा मन्दिरको वारेमा जानकारी गराउने।
- ४, प्रथम सहिद लखन थापा मगरको विद्रोहको उद्देश्य वारेमा जानकारी गराउने।
- ५, प्रथम सहिद घोषणाको लागि भएका कार्यको जानकारी गराउने।

विधि : प्रस्तावित शीर्षकको लागि सिद्ध लखन थापा मगर र प्रथम सहिद लखन थापा मगरको बारेमा विभिन्न द्वितीयक स्रोतहरूको आधारमा विषयवस्तुलाई संश्लेषण तथा विश्लेषण विधि अवलम्बन गरिएको छ ।

परिचय / पृष्ठभूमी

नेपालको इतिहास निर्माणमा हजारौं नेपाली यूवा, प्रोढ, बृद्धा, महिला पुरुषहरूको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ । प्राचीन काल देखि अहिले सम्म आईपुग्दा धेरै नेपालीहरूले दिएको बलिदानी बाट सिङ्गो नेपालको निर्माण मात्र नभै विश्व मै बहहादुरीको पहिचान गराएको इतिहास जीवित रहेको छ । यस्ता इतिहास रचनामा नेपालको आदिवासी जनजातिको योगदान महत्वपूर्ण रहेको देखिन्छ । तीनै योगदानमा सहभागी रहेका मगर जातिको योगदानको बारेमा चर्चा गरिएको छ । नेपालको इतिहासको हरेक कालखण्डमा मगर जातिको योगदान महत्वपूर्ण रूपमा रहेको पाईन्छ । नेपालको सामाजिक, राजनीतिक, धार्मिक आदि विविध पक्षमा थुप्रै मगर समुदाय सहभागी भएको मानिन्छ । प्राचीनकाल देखि नेपालको भूमिमा राज्य शासन सन्चालनको नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरेका मगर समुदाय आफ्नो राज्य पतन भएतापनि गोर्खा राज्य तथा एकिकृत नेपालको शासन व्यवस्थामा मगर जातिको प्रभावकारी भूमिका रहेको थियो । ई.पु.२३०० देखि नेपालको भूमिमा प्रवेश गरेका मगर जातिहरूले उत्तर मध्येकाल सम्म स-साना राज्यहरूमा राज शासन सन्चालन गरि रहेका थिए(१) । यसकालमा मगर राजाहरूले गरेका महत्वपूर्ण कार्यहरूले आजसम्म पनि महत्वपूर्ण स्थान लिईरहेको पाईन्छ । जस्तै: बल्डेङ्गढी राज्यका राजा बलिहाडले चलाएको तिहारको परम्परा आजसम्म जीवित रहिरहेको पाईन्छ । मध्येकालमा मगर राज्यहरूमाथि शाह वंशको कब्जा हुँदै गए पनि अन्तिममा गोर्खा राज्य पनि द्रव्यशाहले कब्जा गरे पछि मगर राजाहरू तथा मगरहरू अब भारदारको रूपमा गोर्खा दरवारमा सक्रिय रहेको देखिन्छ । गोर्खा दरवारमा रहेर मगर भारदारहरूले खेलेको भूमिकाले सारा नेपालीको ध्यान केन्द्रित गर्न सफल रहेको मान्न सकिन्छ । यस्तो महत्वपूर्ण कार्य गर्ने मगर भारदारहरूमा सिद्ध लखन थापा मगर र प्रथम सहिद लखन थापा मगर पनि रहेका थिए । सिद्ध लखन थापा मगरले धार्मिक रूपमा र प्रथम सहिद लखन थापा मगरले राजनीतिक रूपमा नेपाली समुदायलाई महत्वपूर्ण प्रेरणाको छाप छोडेरे गएको मान्न सकिन्छ । नेपालको इतिहास तथा मगर समुदायमा संयोगनै मान्नु पर्दछ , लखन थापा मगर नामका एउटै नामका दुई व्यक्तिले मगर जातिको अस्तित्वलाई जीवित राख्ने महत्वपूर्ण ऐतिहासिक कार्य सम्पन्न गर्न सफल रहेका थिए । यीनै ऐतिहासिक व्यक्तित्वहरूको बारेमा उनिहरूले दिएका योगदान र नेपाली समाजमा पारेको प्रभावको संक्षिप्त चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

क, सिद्ध लखन थापा मगर र मनकामना मन्दिर

गोर्खा दरवारमा ई.स.१६०६ मा राम शाह राजा भएका थिए । उनकै समय देखि गोर्खा दरवारमा मगर भारदारहरू प्रगतिको मार्ग तर्फ उक्लन थालेका थिए । हुनत : द्रव्य शाहको समयमा गंगाराम राना मगर न्याय विभागको प्रमुख भए पनि राम शाहको समयमा अधिक उच्च पदमा मगर भारदारहरू पुगेका थिए , (२)। उनकै समयमा सिद्ध लखन थापा मगर रामशाहको प्रमुख सल्लाहकारमा नियुक्त भएका थिए । सिद्ध लखन थापा मगरको जन्म गोर्खा जिल्लाको कफ्याक गांउमा सोढौं सताब्दीको अन्तिम दशक तिर भएको थियो । उनी साधारण मगर परिवारमा जन्मेका थिए । उनको परिवार खेतीपाती तथा पशुपालन गर्ने भएकोले घांस दाउरा गर्नु उक्त समाजको दैनिकी नै थियो । उनी सधै घांस काट्न जंगलमा जाने गर्दथे । सिद्ध लखन थापा मगर कसरी सिद्ध भए भन्ने सम्बन्धमा रामशाहका रानी लिलावती र गोरखनाथ बावा संग सम्बन्धित रहेको देखिन्छ । रानी लिलावती साक्षात भगवती थिईन । राजकाजमा राम शाहलाई सल्लाह ,तथा सहयोग गर्दथिन । एक दिन रानी लिलावतीले गोरखनाथ बावा संग राम्रो सेवक खोज्न अनुरोध गरिन । गोरखनाथ बावा सेवक खोज्न बक्रेश्वरी

जंगलमा गए, त्यही रुखमा चढेर घांस काटी रहेको लखन थापा मगरलाई भेटे, दुवै बीच कुराकानी भयो, गोरखनाथ बाबले भ्यागुतीको दुध दुहेर खिर पकाएर खुवाए, दुवै बीच भोलिपल्ट देखि खानडाडाको ठूलो ढुङ्गामा भेट गरी शिक्षा दिक्षा दिए। लखन थापा मगरलाई सिद्ध बनाएर गोर्खा दरवारमा लगे, (३)। गोर्खा दरवारमा गोरखनाथ बाबा र सिद्ध लखन थापा मगर दुवै रानी लिलावतीको सहयोगीको रूपमा काम गर्न थाले। राजा राम शाहले मगरलाई मुख्य सल्लाहकारको रूपमा राखी राज्य शासनमा सहयोगी बनाए। रामशाह को शासनकालमा सिद्ध लखन थापा मगरले निकै चमत्कारी कार्यहरू पनि गरे। यसै क्रममा सन. १६३६ मा राम शाहको निधन भएकोले रानी लिलावती पनि सती जान घाटमा गईन, रानीलाई सति नजान लखन थापा मगरले निकै अनुरोध गरीन, अलापविलाप गरेर रोए तर पनि रानीले सम्झाई पुन सेवा गर्न अवसर दिने कुरा बताईन। राजा रानीको सद्गद पछि सिद्ध लखन थापा मगर आफ्नो घरमा गएर बस्न थाले। एक दिन कफ्याक गांउमा किसानले हलो जोति रहंदा हलो सिलामा अड्कियो, हलो निकाली हेर्दा शिलाबाट रगत र दुध बगेको देखे पछि किसानले हल्ला गरे, लखन थापा मगर पनि गएर हेर्दा रानी लिलावतीले भनेको कुरा मिल्न गयो। उनले मनकामना भगवतीको उत्पति भएको कुरा सबैलाई जानकारी गराए, साथै गोर्खा दरवारमा पनि यो जानकारी गराए, दरवार बाट पूजाआजा गर्न र मन्दिरको व्यवस्था गर्न गुठीको व्यवस्था गरि दियो, अब सबैको मनोकामना पूरा भएकोले उक्त शिलालाई मनकामना नामाकरण गरी सिद्ध लखन थापा मगर मुख्य पूजारी भएर सेवा गर्न थाले (४)। लखन थापाले मन्दिरको पूजा विधी, पूजारी आफ्नो सन्तानले बंशानुगत गर्ने परिपाटी बसाए। केही वर्ष पछि आफु पनि बुढा भएकोले पूजारीको काम आफ्नो सन्तानलाई जिम्मा लगाएर तिर्थ गर्न गए। धेरै दिन सम्म पनि लखन थापा मगर नफर्के पछि अब उनी फर्केर नआउने ठानी उनको काजक्रिया सम्पन्न गरे। तर एकदिन तिर्थ बाट फर्किदै गर्दा बाटोमा आफ्नी चेली संग भन्ज्याडमा भेट भयो, चेलीले पनि अच्चम्म मानी घरमा भएको सबै घटना बारेमा जानकारी गराए। उनी विरक्त भै आफ्नो सन्तान भोको पनि नरहुन भकारी पनि नभरियोस भन्दै सराप दिए। आफु आएको कसैलाई पनि नभन्नु भनेर सिद्ध लखन थापा मगर बक्रेश्वरी जंगलमा आफु सिद्ध भएको गुफामा अलप भए। उनले टेकेको भीमसेनपातीको लाठी त्यही गाडी दिए, अहिले सम्म पनि भीमसेनपातीको जीवित वृक्ष गुफा अगाडी रहेको छ। अहिले सम्मपनि ल्हायो थापाहरु कुलपूजा त्यही गएर गर्ने गर्दछन्, (५)।

राजा राम शाहको प्रमुख सल्लाहकार भएका सिद्ध लखन थापा मगर गोरखनाथ बाबा बाट सिद्ध भएका थिए। सिद्धी प्राप्ती पछि गोर्खा दरवारमा रहंदा सबैलाई आश्चर्यचकित तुल्याउने कार्यहरू उनीबाट भएको थियो। उनीमा अलौकीक दैवी शक्ति भएको पुष्टि समेत भएको मानिन्छ। उनका चमत्कारीक कार्यहरूमा एक पटक राजसभा भईरहेको अवस्थामा उनी खित्का छोडेर हांसेका थिए। यस वारेमा सोधनी गर्दा पाल्पा दरवारमा परीहरू नांची रहेको अवस्था फरिया खुस्क्यो। यस वारेमा पाल्पा दरवारमा बुभुदा सही थियो। त्यस्तै अर्को पटक राजसभाकै समयमा अग्लो ढुङ्गामा बस्दा थापा पसिनै पसिना हुंदा राजाबाट फेरी सोधनी हुंदा दरौदीपारी आगलागी भएकोले आगो निभाउन गएको कुरा सुनाए यसवारेमा पनि बुभुन पठाउंदा सही भयो। उनको यस्तो चमत्कारीता वारेमा परीक्षण गर्न एक पटक एकै समयमा धेरै ठांउमा कार्यक्रम राखियो र उनलाई अतिथिको रूपमा बोलाएको थियो, सबै ठांउमा थापा उपस्थित भएको देखेपछि परीक्षण प्रमाणित भएकोले उनलाई सबैले विश्वास गरेका थिए, (६)। राम शाहकी रानीको नाम लिलावती भनिए पनि परराष्ट्र मन्त्रालयमा रहेको कागजातमा सिद्ध महारानी रत्नावती नाम उल्लेख भएको पाईन्छ, (७)।

प्रथम सहिद सिद्ध लखन थापा मगर

नेपालको इतिहासमा जंगबहादुर राणाको निरङ्कुस शासनको विरुद्धमा संगठित विद्रोहको नेतृत्व गर्ने व्यक्ति नै प्रथम सहिद लखन थापा मगर थिए । उनको योगदान तथा भूमिकाले गर्दा उनलाई एक शताब्दी पछि मात्र उनको योगदानको कदर भएको छ । राजनीतिक आन्दोलनको सुरुवात तथा सहादत प्राप्तीले हजारौं नेपाली सहिदहरूको अग्रभागमा स्थापित भई प्रथम सहिदको मान्यता प्राप्त भएको छ । प्रथम सहिद लखनथापा मगर साधारण मगर परिवारमा वि.स.१८९१ सालमा गोर्खा जिल्लाको बुङ्कोट काहुलेमा भएको थियो । यिनको उपथर चाँही सुनारी थापा मगर थियो (८) । सहिद लखन थापाको जन्मस्थानको वारेमा लेखकहरूको मत एक रहेको देखिँदैन । शिवलाल थापा मगरले ओभेलमा परेका मगरहरू नामक पुस्तकमा कास्की जिल्लाको अर्घौमा भएको उल्लेख गरेको पाईन्छ भने डा. हर्षबहादुर बुढा मगरले उनको जन्म भारतको अल्मोडामा भएको होकी भन्ने तर्क पनि उठाएको पाईन्छ, (९) । तापनि उनको विद्रोहको केन्द्र विन्दू गोर्खा जिल्लामा रहेकोले र त्यहीको सहयात्रीहरू उनको विद्रोहमा सहभागी रहेकोले गोर्खामै उनको जन्म भएको मान्न सकिन्छ । सहिद लखन थापा मगरको वास्तविक नाम लक्ष्मण सिंह थापा मगर थियो । गाउँघरमा स्नेहपूर्वक लखन भनिएकोले लखन थापा मगर रहेको मानिन्छ (१०)।

जंगबहादुर राणाको शक्ति चरम सीमामा पुगेको समयमा गरिएको लखन थापा मगरको विद्रोह सानो आँटले भएको थिएन । लखन थापा मगर २० वर्षको उमेर हुँदा वि.स. १९११ मा मगर पल्टन पुरानो गोरख गणमा सेनाको रूपमा भर्ती भएका थिए । उनी फुर्तिला र चल्तापूजा भएकोले १४ वर्षमै उनी क्याप्टेन दर्जामा पुगी सकेका थिए । उनी खरो मिजास र स्वतन्त्रता प्रेमी भएकोले सैनिक सेवामा धेरै रहन सकेन (११) ।

राणकालीन समयमा दुर्लभ हुने पदोन्नतीमा पनि लखन थापाले चाडै प्राप्त गरेका थिए । उनको वानी व्यवहारले गर्दा वि.स.१९१४(१८५७) भएको भारतीय सिपाही विद्रोह दमन गर्न जंग बहादुर राणाको नेतृत्वमा गएको दलमा सहभागी भएका थिए । उनले भारतीय जनताले अंग्रेज साम्राज्य विरुद्ध गरेको विद्रोलाई प्रत्यक्ष देखेका थिए । अंग्रेजको पक्षमा विद्रोह दमन गर्न गएका जंग बहादुरले लखनउमा मच्चाएको उत्पात देखेका थिए । साथै विद्रोही नवावका वेगमहरूलाई थापाथली दरवार नजिक राखेकोले पनि उनको मनमा आक्रोस पैदा भएको थियो । त्यसैले वि.स.१९२७ मा घरविदामा आएपछि पुन नेनामा फर्केर गएनन् (१२)। प्रथम सहिद लखन थापा मगरको साथमा उनका सहयात्री जयसिंह चुमी मगर पनि घर आएका थिए । जंग बहादुरको अत्याचार विरुद्धको विद्रोही भावना सिपाही विद्रोह बाट फर्केर आएपछि नै जागी सकेको थियो । दुवैले तत्कालीन अशिक्षित समाजलाई धर्म र दैवी शक्तिको आधारबाट समाजमा जनचेतना ल्याउने योजना बनाई तत्कालीन समाजमा प्रचार हुँदै गएको जोशमनी मतमा आवद्ध भएर जनचेतना फैलाउन थाले । सहिद लखन थापा मगरले पनि जोसमनी मतमा प्रसिद्धी प्राप्त गरे र गाउँमा उनले चलाएको अभियानले चाडै प्रभाव पार्यो । ठुलै संख्यामा मानिसहरू उनको मधुरवाणी सुन्न जम्मा हुन थाले उनको वाणी र तर्कपूर्ण विचारले सबै जातजातिका मानिसहरूमा प्रभाव पर्न गयो र उनको पछि लाग्यो । त्यसैवेला उनले राणा विरुद्ध विद्रोह गर्ने उद्घोष गरे । उनले करिब २००० जति फौज पनि तयार पारी फौजलाई खाने, वस्ने, र तालिम दिने ठाउँको पनि व्यवस्था गरे (१३) । प्रथम सहिद लखनथापा मगरले एक दिन सबै आफ्ना अनुयायीहरूलाई भेला गरेर जंग बहादुर राणाले नेपाल मेलेच्छहरूलाई बेच्यो दुनियालाई त्राहीत्राही पारी रहेको छ, जंगेलाई हटाएर नेपाल आमालाई पापको बोझबाट हल्का पारेर सत्ययुग फर्काउ भनी मनकामना माईले सपनामा आज्ञा दिएकी छन् भन्ने कुरा सुनाए । त्यही दिन आफुलाई प्रधानमन्त्री र जयसिंह चुमी मगर लाई सेनापती बनाएको घोषणा गरे, (१४)। तत्कालीन समयमा जंगबहादुर राणाका लागि यो ठाडै चुनौती थियो । यो खबर काठमाण्डौं पुग्नासाथ भाई धिर शम्सेरलाई विद्रोह दमन गर्न आदेश दिए ।

वि.सं.१९२७ मै सहिद लखन थापा मगरले जंग बहादुर राणाको विरुद्ध समानान्तर सरकार बनाए, गठीत सरकारको प्रतिनिधिहरूमा जातिजनजाति सबै सहभागी थिए । जस्मा प्रधानमन्त्री सहिद लखन थापा

मगर, सेनापतिमा जयसिंह चुमी मगर, कालु लम्साल, ज्ञानदिलदास, अछामी मगर, अजय सिंह, सुकदेव गुरुङ, आदि सहभागी थिए। जंगबहादुर राणाको आदेश पाउनासाथ दलवल सहित गएको धिर सम्सेरको सेनाले थापाको दलमाथि आक्रमण गरे, धिर शम्सेरलाई विजय गर्न निकै हम्मे हम्मे परेको थियो, अन्तमा लखन थापा मगरको सेनाको गोली सकिएको हुनाले अन्तमा पराजित हुन पुग्यो (१५)। जंगको आदेश अनुसार देवीदत्त पल्टनको सेना लिएर गएका धिर शम्सेर र सहिद लखन थापा मगर बीचको सेना विच भएड्कर युद्ध चल्यो अन्तमा किल्ला भित्रको खाधान्न र गोली सकिएको हुनाले लखन थापा मगर लगाएत धेरै पक्राउमा परे। स्थानीयहरूको अनुसार युद्ध भीषण थियो, जस्लाई नालापानीको युद्ध संग दांज्न सकिन्छ। वि.सं १९३३ फागु २ गते किल्ला भित्र रहेको मनकामना मन्दिर अगाडीको खिराको रुखमा प्रथम सहिद लखन थापा मगरलाई, बेलौतीको रुखमा जयसिंह चुमी मगरलाई भुण्डाईए। सुपती र सुकदेव गुरुङलाई गोली हानी मारियो (१६)। अर्का लेखकको भनाई अनुसार विद्रोह दमन गरेपछि आठै जनालाई काठमाण्डौ ल्याईए। भनिन्छ थापालाई बांसको पिजरामा ल्याएको थियो। केही समय केन्द्रिय जेलमा राखेर लखन थापा मगरलाई उनको ईच्छा अनुसार मनकामना मन्दिरको अगाडी भुण्डाइयो, अन्य जयसिंह चुमी मगर, अछामी मगर, अजय सिंह, कालु लम्साल लगाएत सात जनालाई घरघरमा लगी बांस गाडेर भुण्डाएर हत्या गरे १७।

जंगबहादुर राणाले मृत्यु दण्ड दिने आदेशको अर्जी पठाए पछि जंग बहादुरलाई असुभ लक्षण देखा पर्न थाल्यो, मैले नराम्रो काम गरे भन्ने मनोवैज्ञानिक असर पर्न गयो। अतः पुन अर्को आदेश पठाए जस्मा हाललाई मृत्यु दण्ड नदिनु, तर अघिल्लो आदेश त्रिसुली कटी सकेको हुनाले दोस्रो आदेश मृत्यु दण्ड दिएको तीन दिन पछि मात्र पुगेको थियो। प्रथम सहिद लखन थापा मगरले अन्य वाणीको साथमा मेरो लाससंग सती जाने जंगबहादुर राणा त होलानी भनेका थिए। नभन्दै त्यही दिन जंग बहादुर राणाको पनि पत्थरघट्टामा निधन भएको थियो, (१८)।

यसरी नेपालको इतिहासमा निरङ्कुस शासन व्यवस्थाको विरुद्धमा तत्कालीन समाजलाई उठाएर जनविद्रोहको पहिलो उद्घोष गर्ने प्रथम सहिद लखन थापा मगरको अवसान भएको थियो। मगर समुदायका उज्ज्वल रत्नको रूपमा आजभन्दा १४३ वर्ष अघि सहादत प्राप्त थापालाई प्रथम सहिद घोषणा गराउन नेपाल मगर संघले २०४८ सालको चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशन बाट माग अघि बढाएको थियो (क)। नेपाल मगर संघले माग पत्र अघि सारेको ८ (आठ) वर्ष पछि नेपाल सरकारले २०५६ फागुन १२ सहिद घोषणा गरिएको थियो भने २४ वर्ष पछि नेपाल सरकारले २०७२ असोज ३ गते लोकतान्त्रिक नेपालको महत्वपूर्ण दिन सविधान घोषणा भएकै दिन मन्त्रि परिषदको पहिलो बैठकले प्रथम सहिदको निर्णय गरिएको थियो। प्रथम सहिद घोषणा गराउन र प्रथम सहिद लखन थापाको वारेमा उनको योगदानहरूको अध्ययन गराउन प्रथम सहिद लखन थापा मगर स्मृति प्रतिष्ठानको स्थापना २०६५ साल असोज १५ गते विधिवत रूपमा स्थापना भएको थियो, प्रतिष्ठानले पटक-पटक नेपाल सरकारलाई बुझाएको ज्ञापन पत्र पश्चात मात्र प्रथम सहिदको घोषणा गर्न नेपाल सरकार बाध्य भएको थियो।

लखन थापा मगर (सिद्ध र प्रथम सहिद) को भ्रम र वास्तविकता

नेपालको इतिहासमा दुईजना लखन थापा मगर भएकोले भ्रम यदाकदा सृजना भएको देखिन्छ। किनकी एकै खालको नाम, थर, जाति समुदाय, घटना स्थल, दुवै सिद्ध र इतिहासमा प्रख्यात व्यक्तित्वहरू भएकोले मानिसहरूमा भ्रम सृजना हुनु स्वभाविक हो। तर दुवैजना फरक व्यक्तिहरू हुन। दुवै फरक व्यक्ति र फरक कालखण्डमा फरक प्रकृतिको कार्यवाट इतिहासमा प्रसिद्धि प्राप्त गरेका थिए। सिद्ध लखन थापा मगर सोह्रौँ सताब्दीको अन्तिम दशकमा जन्मिएर १७औँ शताब्दीको चौथो दसकसम्म गोर्खाका राजा राम शाहको दरवारमा प्रमुख सल्लाहकार तथा रानी लिलावतीको प्रमुख

सहयोगी थिए । मनकामना मन्दिरको प्रथम पूजारी र दैवीय सिद्धी प्राप्त व्यक्ति हुन । उनैले बसाएको मनकामना मन्दिरको पूजा विधि ,वंशानुगत पुजारी परम्परा आजसम्म पनि कायमै रहेको छ । अहिले १८ औं पुस्तामा आईपुग्दा ईन्सान थापा मगर पूजारी रहेको छ (२०)।

अर्का लखन थापा मगर १९ औं शताब्दीको अन्तिम दशक वि.स.१८९१ मा जन्मेर विसौं शताब्दीको चौथो दशकसम्म सिद्धो नेपालको इतिहासका निरङ्कुश राणा शासनको विरुद्ध विद्रोह गर्ने जिउदो व्यक्ति हुन । उनी नेपालको पहिलो सहिद हुन, उनी वि.स.१८९१मा जन्मेर वि.स.१९३३मा सहादत प्राप्त व्यक्ति हुन । प्रथम सहिद लखन थापा मगर पनि जोसमनी सन्त परम्परामा सिद्धी प्राप्त गरेका थिए । धार्मिक आडमा जंग बहादुरको विरुद्ध तत्कालिन जनतालाई संगठन गरी राणा शासन विरुद्ध विद्रोहमा उतारेका थिए ।

दुवै लखन थापाको सम्बन्ध मनकामना देवी संग जोडिएकोले भ्रम सृजना हुनु स्वभाविक छ । तर एउटा लखन आध्यात्मिक दैवीय शक्ति भएका १७औं शताब्दीमा देखा परेका थिए भने अर्का जनस्तरबाट निरङ्कुशताको विरुद्ध प्रजातान्त्रिक आन्दोलको सुत्राधार थिए । अत समय कालक्रम र विषय वस्तुको हिसावमा पनि फरक रहेकोले भ्रम सृजना हुनुपर्ने विषय समाप्त भएको छ । अतः एउटालाई सिद्ध लखन थापा मगर र अर्कोलाई प्रथम सहिद लखन थापा मगर भनेर सम्बोधन गरेर अभिलेखित गर्नु पर्दछ ।

निष्कर्ष

गोर्खा राज्य देखि सिङ्गो नेपालको इतिहास निर्माणमा कुनै न कुनै रुपबाट मगर जातिको सहभागिता रहेको देखिन्छ । राजा राम शाहको समयमा दैवी शक्ति प्राप्त सिद्ध लखन थापा मगरको प्रभाव गोर्खा दरवारमा मात्र नभै अन्य चौविसे राज्यहरुमा पनि परेको देखिन्छ । सिद्ध लखन थापा मगरको नाम हिजो देखि आजसम्म शासक देखि जनस्तर सम्म लिनु पर्ने अवस्था सृजना भएको देखिन्छ । मनकामना माईको उत्पत्ती पश्चात आजसम्म पनि लखन थापा मगर आध्यात्मिक व्यक्तित्वको रुपमा आम नेपालीमा परिचित रहेको देखिन्छ भने अर्का लखन थापा मगरको कार्यले नेपालको इतिहासमा महत्वपूर्ण स्थान लिन सफल रहेको देखिन्छ । दुवै लखनहरुले नेपाली समाज परिवर्तनमा केही न केही भूमिका दिएर गएको मान्नु पर्दछ । सिद्ध लखन थापा मगरले गरेका सामाजिक उद्धार कार्यले तत्कालीन समाजमा उनको प्रभाव निकै परेको मानिन्छ ।

प्रथम सहिद लखनथापा मगरले जनस्तर बाट राणा शासनको विरुद्धमा जुन विद्रोहको विगुल फुके त्यसले पछिल्ला प्रजातान्त्रिक आन्दोलनको लागि पृष्ठभूमी खडा गरिदिने कार्य गरिदिएको मान्नु पर्दछ । उनकै योगदानको कारण २००७ सालको क्रान्ति सफल भएको थियो । प्रथम सहिद लखन थापा मगर सवै जात धर्म सम्प्रदायको साभ्ना सम्पती हुनुहुन्थ्यो साथै उनले नै लोकतन्त्र, प्रजातन्त्रका अमर सन्देश प्रवाहित गरेका थिए(२१) यतिमात्र नभएर नेपालमा भएका हरेक आन्दोलनको आधार लखन थापा मगरले गरेको विद्रोहलाई लिन सकिन्छ । त्यसैले प्रा.डा. राजाराम सुवेदीले सहिद लखन थापाले राणा शासनको विरुद्ध वेलैमा एक शक्तिशाली संगठन चाहिन्छ भन्ने कुरा नदेखाई दिएको भए २००७ सालको क्रान्ति हुन्थ्यो भन्ने चेतना नेपालीमा आउन गाह्रो थियो त्यसैले लखन थापा मगरलाई प्रजातान्त्रिक आन्दोलनका पहिला सहिद मान्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

१, धर्म प्रसाद श्रीस, मगर, मगर संस्कृति

२, बाबुरामम आचार्य, श्री ५ बडामहाराज पृथ्वी नारायण शाह, २०६१, श्री ५ महाराजधिराज सम्वाद सचिवालय, पृ.१२ ।

- ३, रस्मी थापा मगर, शोधमाला, २०६३, मगर अध्ययन केन्द्र, काठमाण्डौं, पृ. ७५ ।
- ४, ऐ.ऐ. पृ. ७६ ।
- ५, ऐ.ऐ. पृ. ८० ।
- ६, ऐ.ऐ. पृ. ७९ ।
- ७, हर्षबहादुर बुढामगर, किरात वंश र मगरहरु, २०४९, श्रीमती उन्नती बोहरा, ललितपुर, पृ. १३९ ।
- ८, उमेश राना, शोधमाला, वर्ष २, २०६३, मगर अध्ययन केन्द्र, काठमाण्डौं, पृ. २० ।
- ९, भुकेन्द्र घर्ति मगर, लीसार, २०६२, नेपाल मगर विध्यार्थी संघ, काठमाण्डौं, पृ. ९ ।
- १०, ऐ.ऐ. उमेश राना, पृ. २१ ।
- ११, मुक्ता श्रेष्ठ, लीसार, २०६२, नेपाल मगर विध्यार्थी संघ, काठमाण्डौं, पृ. १३ ।
- १२, प्रा.डा. श्रीराम प्रसाद उपाध्याय, प्रथम सहिद स्मारिका. (२०६९, मगर अध्ययन केन्द्र, काठमाण्डौं, पृ. १५
- १३, ऐ.ऐ. उमेश राना, पृ. २४—२५ ।
- १४, ऐ.ऐ. मुक्ता श्रेष्ठ, पृ. १३ ।
- १५, त्रिलोक सिंह थापा मगर, मिमिक, २०६९, नेपाल मगर संघ, जि.स.काठमाण्डौं ।
- १६, ऐ.ऐ. उमेश राना, पृ. २६ ।
- १७, ऐ.ऐ. मुक्ता श्रेष्ठ, पृ. १४ ।
- १८, धर्म प्रसाद श्रीस मगर, प्रथम सहिद लखन थापा स्मारीका, २०६९, प्रथम सहिद लखन थापा मगर स्मृति प्रतिष्ठान, काठमाण्डौं, पृ. २
- १९, ऐ. ऐ. त्रिलोक सिंह थापा, पृ. १७ ।
- २० रुल बहादुर आले, प्रथम सहिद स्मारिका, २०७२, प्रथम सहिद लखन थापा मगर, काठमाण्डौं, पृ. ६
- २१, ऐ. ऐ. श्रीराम, पृ. २